

نگاهی ویژه به توصیه‌های سازمان بهداشت جهانی در درمان گاستروانتریت حاد کودکان

دکتر سرواسدی ×

× گروه بیماریهای عفونی و گرمسیری، بیمارستان شهید دکتر لبافی نژاد، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی

نتایج حاصل از مطالعات انجام شده و شناخت مشکلات درمان با محلولهای وریدی در افرادی که در سطح اجتماعی-اقتصادی پائین بودند، زیر بنای طرح جایگزینی درمان با محلولهای خوراکی ارزان تر و عملی تر و با تاثیر خوب بوده است. مطالعات سال ۱۹۶۸ بیماران وبائی در داکا، موثر بودن ORS را حتی در بیماران با حجم زیاد مدفوع نشان داد و در سال ۱۹۷۱ از این محلول در اپیدمی وبا در بنگلادش استفاده شد و با استفاده از نتایج این مطالعات اولین پروتکل درمانی WHO برای درمان کم آبی خوراکی (ORT) نوشته و ORS به شکل پودر به صورت تجارتي ساخته و در دسترس قرار گرفت (۱،۲). در حال حاضر ORT به عنوان یک روش درمانی استاندارد و موثر و مقرون به صرفه در درمان گاستروانتریت حاد مورد قبول می باشد.

شروع درمان اسهال در منزل بدون در نظر گرفتن علت آن با ORS امکان پذیر بوده و باعث کم شدن ویزیت بیماران در درمانگاهها، اورژانسها و مطبهای خصوصی شده و میزان بستری و مرگ را نیز کاهش می دهد.

امکان بروز کم آبی در نوزادان در اثر اسهال حاد بیشتر از بچه های بزرگتر می باشد که این امر ناشی از بالاتر بودن میزان متابولیسم پایه و سطح بدن به حجم و کمتر بودن میزان مایعات و وابستگی آنان برای تامین مایعات ضروری به دیگران است. در نتیجه والدین این نوزادان باید سریعاً برای ویزیت توسط پزشک اقدام نمایند.

یکی از موارد مهمی که لازم است بچه ها در کلینیک ارزیابی گردند همراهی تب با اسهال است چرا که این علامت می تواند نشانگر بیماریهای شدیدی مثل سپتی سمی، مننژیت، عفونت سیستم ادراری و تنفسی باشد. همچنین در صورت وجود شرایط زمینه ای مثل بیماری متابولیک و کلیوی، نقص ایمنی،

گاستروانتریت حاد با ۱/۵ بلیون حمله بیماری یک علت مهم مرگ و میر در جهان بوده و تخمین زده می شود سالانه باعث ۲/۵-۱/۵ میلیون مرگ در بچه های زیر ۵ سال شود. گرچه میزان کلی مرگ و میر اسهال هنوز خیلی زیاد است ولی از سالهای ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ کمتر شده است بعنوان مثال تخمین مرگ و میر سالانه در سال ۱۹۸۲، ۵ میلیون و در سال ۱۹۹۲، ۳ میلیون نفر بوده است. مهمترین علت این کاهش مرگ و میر مصرف ORS (oral rehydration solution) می باشد (۱،۲).

اثر بخشی ORT (oral rehydration therapy) در درمان گاستروانتریت حاد در کشورهای توسعه یافته کمتر مشخص شده و یکی از دلایل مهم آن استفاده کمتر از این روش درمانی، تمایل به درمان وریدی و عدم پذیرش مصرف محلولی با تکنولوژی ساده تولید می باشد. تقریباً ۳۰٪ پزشکان (حتی متخصصین) در صورت وجود استفراغ و یا دهیدراتاسیون متوسط ORT را قطع می کنند و از طرفی اثبات موثر بودن تغذیه خوراکی و عدم قطع آن در زمان اسهال خیلی مشکل می باشد. کوششهای اولیه برای درمان دهیدراتاسیون ناشی از اسهال در سال ۱۸۳۰ در اپیدمی های ویبریوکلا شرح داده شد ولی استفاده وسیع از محلولهای وریدی تا بیش از صد سال بعد نیز امکان پذیر نشد (۳). در دهه ۱۹۴۰ محلولهای خوراکی تهیه شده و اثر بخشی جایگزینی پتاسیم در کاهش مرگ و میر تشخیص داده شد و در نهایت در دهه ۱۹۵۰ بیماران وبائی با محلولهای وریدی بطور موفقیت آمیزی درمان شدند (۴،۵).

آدرس نویسنده مسئول: تهران، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، بیمارستان شهید دکتر لبافی نژاد، بخش عفونی، دکتر سرور اسدی

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۴/۱۰/۲۷

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۴/۱۱/۹

نرمال سالین داشته و بهتر است بررسی الکترولیت‌ها، بیکربنات، BUN و کراتینین و قند نیز انجام شود. بهتر است در این موارد از محلولهای هیپوتونیک استفاده نشود. در تمام این مدت بیمار نیاز به مراقبت دقیق داشته و در اولین فرصت که علائم حیاتی بیمار ثابت شد باید درمان وریدی قطع و ORS شروع گردد که این جایگزینی ORS باعث تسریع در پذیرش و تحمل تغذیه خوراکی و بهبود اسیدوز می‌گردد.

علیرغم تمامی توصیه‌هایی که برای ORT صورت می‌گیرد مواردی نیز وجود دارد که باید بیماران حتما در بیمارستان بستری گردند بعنوان مثل عدم امکان مراقبت کافی در منزل، عدم امکان ORT در منزل (بعلت استفراغ شدید و ...)، وجود بیماریهای زمینه‌ای، شدید شدن دهیدراتاسیون و اسهال علیرغم مصرف ORS، دهیدراتاسیون شدید، فقدان امکان ارزیابی بیمار یا پیشرفت علائم و تحریک‌پذیری و خواب‌آلودگی غیر قابل توجیه. لازم بذکر است در مواردی مثل شوک، ایلئوس و یا احتمال انسداد روده، تجویز ORS کنترااندیکه می‌باشد.

در مورد ادامه شیر مادر و عدم لزوم به تغییر فرمول شیر خشک اشاره شد، در کل بر ادامه رژیم غذایی کودکان در حین اسهال تاکید شده است، ولی غذاهائی که حاوی قندهای ساده هستند باعث تشدید اسهال شده و نباید مصرف شوند.

بعضی از دستورات عملی مصرف چربی را نیز منع می‌کنند ولی برقراری کالری لازم بدون چربی در رژیم غذایی مشکل می‌باشد. از طرف دیگر، احتمال دارد چربی اثرات مفیدی بر کاهش حرکات روده داشته باشد. این باور که مصرف غذا برای ۲۴ ساعت یا بیشتر متوقف شود، چندان مورد حمایت نمی‌باشد.

بطور معمول رژیم‌های اختصاصی مثل BRAT (toast, applesauce, rice, banana) پیشنهاد می‌شود که ضروری نبوده و باعث محدودیت تغذیه می‌شود. با توجه به اینکه شایعترین علت اسهال در کشورهای توسعه‌یافته ویروس بوده و حتی وقتی که علل میکروبی مطرح باشد در خیلی از موارد خودبخود محدودشونده می‌باشند، مصرف آنتی‌بیوتیک در موارد محدودی اندیکاسیون خواهد داشت. همچنین اثربخشی استفاده از عوامل غیراختصاصی ضداسهال و ضداستفراغ مشخص نبوده و از طرفی باعث افزایش عوارض جانبی و هزینه درمانی می‌شود لذا در درمان گاستروانتریت حاد توصیه نمی‌گردد.

بررسی‌های فراوان در کشورهای در حال توسعه در مورد تاثیر روی در درمان و پیشگیری از اسهال انجام شده است که

نارس بودن نوزاد، سابقه جراحی اخیر و علاوه بر آن وجود خون و موکوس در مدفوع و اسهال طولانی (بیش از ۱۴ روز) باید سریعاً بیماران مورد ارزیابی قرار گرفته و پس از انجام کشت‌های لازم تحت درمان آنتی‌بیوتیکی قرار گیرند.

در بیماران اسهالی توجه به وجود استفراغ و علل مهم دیگر آن نیز از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد و بعد از گرفتن شرح حال دقیق پزشکی و رد مسائل مهم ذکر شده، بیماران باید از نظر دهیدراتاسیون ارزیابی شده و درمان گاستروانتریت حاد بر اساس درجه دهیدراتاسیون شروع گردد که این درمان شامل دو مرحله ریه‌دراتاسیون و درمان نگهدارنده (maintenance) می‌باشد. در فاز ریه‌دراتاسیون کمبود مایع باید سریعاً در عرض ۴-۳ ساعت جایگزین شود و در فاز دوم مایع و کالری نگهدارنده تجویز گردد. هدف اصلی در این خصوص برقراری زود هنگام تغذیه متناسب با سن بیمار می‌باشد. در اسهال، استراحت روده اندیکاسیون ندارد و شیر مادر حتی در فاز اولیه ریه‌دراتاسیون باید ادامه یابد. در سایر بچه‌ها نیز باید تغذیه برای جبران کاهش برداشت کالری در فاز اولیه هر چه سریعتر شروع گردد.

گرچه محدود کردن لاکتوز ممکن است در بیماران اسهالی با سوء تغذیه و یا بچه‌های با انتروپاتی شدید مفید باشد ولی معمولاً لزومی نداشته و تغییر فرمول شیر خشک لازم نیست. تجویز داروهای ضد اسهال برای نوزادان و کودکان اندیکاسیون نداشته و بررسی مطالعات آزمایشگاهی فقط در موارد خاص توصیه می‌گردد.

برای دهیدراتاسیون خفیف تا متوسط ORS بهترین مایع جایگزین بوده و برای جلوگیری از استفراغ و همچنین در مواردی که استفراغ وجود دارد بهتراست ابتدا با حجم کم در فواصل زمانی کوتاه تجویز شده و کم‌کم حجم آن افزایش یابد ولی در بیمارانی که مبتلا به استفراغ مقاوم بوده و یا زخمهای دهانی وجود دارد خوردن ORS از طریق لوله نازوگاستریک (NGT) مناسب و کمک‌کننده می‌باشد.

در بعضی شرایط دهیدراتاسیون خفیف و یا متوسط به ORT جواب نداده و یا در شرایطی که حجم مدفوع زیاد باشد، حتی در صورت فقدان دهیدراتاسیون، بیمار باید تا بهبود شرایط تحت نظر باقی بماند. باید به والدین و افرادی که وظیفه نگهداری بچه‌ها را به عهده دارند آموزش کافی برای ادامه درمان و تغذیه در منزل داده شده و شرایطی که نیاز به ویزیت مجدد وجود دارد، گوشزد شود.

موارد دهیدراتاسیون شدید نیاز به اقدامات پزشکی اورژانس و تجویز سریع محلول وریدی ترجیحاً با محلول رینگر لاکتات یا

هنوز بعلت درمانهای نادرست و غیرمنطقی بسیاری از کودکان جان خود را از دست می‌دهند. مصرف داروهای غیرضروری علاوه بر ایجاد عوارض دارویی باعث از بین رفتن امکانات شده و زینهای اقتصادی فراوانی به‌مراه خواهد داشت.

در مطالعه‌ای که در ایران انجام شده و در این شماره به چاپ رسیده است علیرغم اینکه اکثر پزشکان دانش کافی در مورد ORS داشته‌اند ولی فقط در ۴۰٪ موارد گاستروآنتریت حاد ORS تجویز شده است و تعداد داروهای تجویز شده در یک نسخه فاصله زیادی از میانگین بین‌المللی داشته است (۱۳).

آنتی‌بیوتیک (۷۶٪)، متوکلوپروماید (۳۰٪) و ویتامین B₆ (۲۰٪) بیشترین داروهای تجویزی در نسخ بودند. بطور کلی در بیش از ۷۰٪ نسخ نحوه درمان گاستروآنتریت حاد کودکان اصولی نبوده و برخلاف توصیه‌های WHO بوده است و وضعیت موجود برای درمان اسهال حاد کودکان بهیچ وجه مطلوب نبوده و بنابر این نیاز به مداخله برای تغییر رفتار در نسخه‌نویسی ضروری می‌باشد.

اثر بخشی آن ثابت شده گرچه مکانیسم آن بطور کامل مشخص نیست (۱۰-۷). یکی دیگر از مسائلی که اهمیت آن در درمان اسهال مشخص شده مصرف پروبیوتیک‌ها (میکروارگانیزم‌های زنده در غذاهای تخمیری که باعث تعادل در میکروفلور روده می‌شود) و پره‌بیوتیک‌ها (کربوهیدرات‌های پیچیده که باعث رشد فلور میکروبی می‌شوند)، می‌باشد (۱۱، ۱۲).

پس از گذشت ۲۵ سال مشخص شده است که مصرف WHO-ORS موثر و بی‌خطر بوده و از موفق‌ترین برنامه‌های WHO در جهان بخصوص در کشورهای در حال رشد می‌باشد. با تحقیقات گسترده بالینی در فرمول اولیه تغییراتی داده شده و محلول‌های با غلظت کمتر تحت عنوان new-ORS (کاهش میزان سدیم و گلوکز) و محلول‌های جدید مثل aminoacid-based ORS, short-chain fatty acid-based ORS, rice-based ORS نیز ساخته شده است ولی هنوز اولین انتخاب برای اکثریت پزشکان همان WHO-ORS و new ORS می‌باشد.

علیرغم اینکه این پروتکل درمانی WHO در اختیار تمام کسانی که با سلامت کودکان سروکار دارند موجود است ولی

REFERENCES

1. World Health Organization. Managing acute gastroenteritis among children. MMWR Morb Mortal Wkly Rep 2003;52:1-16.
2. World Health Organization. Oral rehydration salts (ORS); a new reduced osmolarity formulation. Geneva, Switzerland: World Health Organization, 2002.
3. Hahn S, Kim Y, Garner P. Reduced osmolarity oral rehydration solution for treating dehydration due to diarrhea in children: systematic review. BMJ 2001;323:81-5.
4. WHO. Progress report to donors and partners: Progress report towards the safe and appropriate use of injections. WHO/BC/02.05 English. July 2002. Available at: www.injection-safety.org
5. Dzeikan G, Chisholm D, John B, Rouira J, Hutin YJF. The cost-effectiveness of policies for the safe and appropriate use of injections in health care settings. Bull World Health Organ 2003;81(4):277-85.
6. Nager AL, Wang VJ. Comparison of nasogastric and intravenous methods of rehydration in pediatric patients with acute dehydration. Pediatrics 2002;109:566-72.
7. Strand TA, Chandyo RK, Bahl R, et al. Effectiveness and efficacy of zinc for the treatment of acute diarrhea in young children. Pediatrics 2002;109:898-903.
8. Bhutta ZA, Black RE, Brown KH, et al. Prevention of diarrhea and pneumonia by zinc supplementation in children in developing countries: pooled analysis of randomized controlled trials. Zinc investigators' Collaborative Group. J Pediatr 1999;135:689-97.
9. Bhutta ZA, Bird SM, Black RE, et al. Therapeutic effects of oral zinc in acute and persistent diarrhea in children in developing countries: pooled analysis of randomized controlled trials. Am J Clin Nutr 2000;72:1516-22.
10. Bahl R, Bhandari N, Saksena M, et al. Efficacy of zinc-fortified oral rehydration solution in 6- to 35-month-old children with acute diarrhea. J Pediatr 2002;141:677- 82.

11. Gibson GR, Roberfroid MB. Dietary modulation of the human colonic microbiota: introducing the concept of prebiotics. *J Nutr* 1995;125:1401-12.
12. Vanderhoof JA, Young RJ. Use of probiotics in childhood gastrointestinal disorders. *J Pediatr Gastroenterol Nutr* 1998;27:323-32.
۱۳. شیوا فریده، حیدری محمد، عیدی‌خانی عبداللطیف، پادیاب مژگان. شناسایی الگوی درمان سرپایی گاستروانتریت حاد در کودکان و مقایسه آن با توصیه‌های سازمان بهداشت جهانی. *مجله پژوهش در پزشکی* ۱۳۸۴؛ سال ۲۹، شماره ۴: صفحات ۲۸۹ تا ۲۹۳.